

TÜRÜK

Dil, Edebiyat ve Halkbilimi Araştırmaları Dergisi

2013 Yıl:1, Sayı:2

Sayfa:330-335

ISSN: 2147-8872

BALIKESİRLE İLGİLİ BAZI KAYNAKLARDA CÂMİÜ'D-DÜVEL'İN YANLIŞ VE DOĞRU KULLANIMI

Rasih Selçuk Uysal*

Özet

Sındırgı'ya ve Sındırgı tarihine dair araştırma yaparken konunun tabiatı icabı Sındırgı'ya ait müstakil belgelerden çok Balıkesir'le ilgili malzemeyle karşı karşıya kalınmaktadır. Hatta bu nedenle Balıkesir'e ait malzemenin içinden Sındırgı ile ilgili olanları ayıklamak gibi bir çalışma yapılmak zorunda kalınmıştır. Ve tabii ki İsmail Hakkı Uzunçarşılı'nın çalışmaları bu araştırmada önemli bir yer işgal etti. İsmail Hakkı Uzunçarşılı, Türk tarih araştırmacılığında önemli isimlerden biridir. Ancak onun Câmiü'd-Düvel'i kaynak gösterirken eserin orijinalini değil de şâir Nedim başkanlığındaki heyetin yaptığı tercümeyle Câmiü'd-Düvel'in aslı gibi göstermesi, son zamanlardaki Zerrin Günel ÖDEN'in araştırmasına kadar kaynakların yanlış kullanılması sebebi olacaktır. Bu yanlış ortaya koyan anahtarsa eserin orijinalinde bulunmazken Nedim başkanlığında tercüme edilen eserde bulunan Sındırgı adıdır. Eğer gerçekten orijinal metne gidilse idi, Sındırgı'nın adının metinde yer almaması gerekirdi, oysa yer alıyor. Yazımızda UZUNÇARLI metni, NEDİM tercümesi metni ve Zerrin Günel ÖDEN metinleri ile Câmiü'd-Düvel'in orijinali ayrı ayrı gösterilerek yanlışın sebebi gösterilecek.

Anahtar Kelimeler: Câmiü'd-Düvel, İsmail Hakkı Uzunçarşılı, Şâir Nedim, Zerrin Günel Öden

PROPER AND FOLSE USING OF CÂMIÜ'D-DÜVEL IN SOME RESOURCES RELATED THE BALIKESİR

Abstract

Sındırgı and Sındırgı doing research on the history of the subject of Sındırgı detached inherent in many of the documents related material is faced Balıkesir. Even so, the materials of Balıkesir through the Sındırgı as those related to extract THICKNESS a study has to be done. And of course the work of Ismail Hakkı Uzunçarşılı occupied an important place in this research. İsmail Hakkı Uzunçarşılı is one of the important names

* Okutman, Ege Üniversitesi, Türk Dili Bölümü, turkselcuk@yahoo.com

on Turkish history researches. However, his Câmîü'd-Düvel resources while work's original not poet Nedim delegation headed his translation Câmîü'd-Great Powers of the original as to show, in the recent Zoot Günal paid research to misuse of resources because of the use will be. This exposes wrong if the analyte in the original work was translated under the chairmanship of Nedim While there is the name of Sındırgı in the works. If the original text titles we were really, Sındırgı should not take place in the name of the text, whereas the ranks. In this article UZUNÇARL text, translated text and Zoot Günal NEDİM PAY Câmîü'd-Great Powers with the text of the original will be shown separately showing the wrong reason....

Key Words: Câmîü'd-Düvel, İsmail Hakkı Uzunçarşılı, Poet Nedim, Zerrin Günal Öden

Giriş

Sındırgı'ya ve Sındırgı tarihine dair araştırma yaparken konunun tabiatı icabı Sındırgı'ya ait müstakil belgelerden çok Balıkesir'le ilgili malzemeyle karşı karşıya kaldım. Hatta belki daha doğrusu Balıkesir'e ait malzemenin içinden Sındırgı ile ilgili olanları ayıklamak gibi bir çalışma yaptım. Ve tabii ki İsmail Hakkı Uzunçarşılı'nın çalışmaları bu araştırmada önemli bir yer işgal etti.

İsmail Hakkı Uzunçarşılı Türk tarih araştırmacılığında önemli isimlerden biridir. Ancak onun Münecimbaşı'nın eseri Câmîü'd-Düvel'i kaynak gösterirken eserin orijinalini değil de şâir Nedim başkanlığındaki heyetin yaptığı tercümeyle Câmîü'd-Düvel'in aslı gibi göstermesi, son zamanlardaki Zerrin Günal Öden'in araştırmasına kadar kaynakların kullanımında ilk kaynağın değil de tercümesinin esas kaynak gibi değerlendirilmesi yanlışına sebep olacaktır. Bu yanlışı ortaya koyan anahtarsa Karesi'nin Osmanlılar tarafından fethi sırasında, eserin orijinalinde bulunmazken Nedim başkanlığında tercüme edilen eserde bulunan Balıkesir Eyâleti'ne dâhil yerlerin sayımı sırasında orijinal metne ilâve edilen Sındırgı ve diğer bazı yer adlarıdır. Bizim Sındırgı ile uğraşırken farkına vardığımız bu yanlışı yakın zamana kadar devam etmiştir.

Câmîü'd-Düvel, tefsir, hadis, usûl, meâni gibi hem dinî-tasavvufî, hem de mantık, felsefe, tıp, tabii ilimler, hey'et (astronomi), nücûm (astroloji), matematik gibi din dışı bilgiler tahsil etmiş XVII. yüzyılın tanınmış âlimlerinden Ahmed b. Lutfullah'ın (1041/1134 yani 1631-1632/1722) eseridir. Ahmed b. Lutfullah parlak zekâsı ve geniş ilmi sebebiyle kısa zamanda temâyüz etmiş ve münecimbaşığa kadar yükselmiştir. Fakat onun asıl şöhreti târihçiliği ve Câmîü'd-Düvel adlı eseri sâyesinde gerçekleşecektir.

İ. H. Uzunçarşılı, Karesi Vilâyeti Tarihçesi ve Osmanlı Tarihi adlı eserlerinde kaynak gösterirken Câmîü'd-Düvel'i de zikreder. Ancak Câmîü'd-Düvel diye zikredilen kaynak orijinal metin değil, onun tercümesidir. Bunu orijinal metinde bulunmayan Sındırgı ve diğer yer adlarının tercümede ter almasından anlıyoruz. Câmîü'd-Düvel kaynak gösterilirken eğer gerçekten orijinal metne istinad edilse idi, orijinal metinde olmadığından Sındırgı'nın adının metinde yer almaması gerekirdi, oysa yer alıyor. Bunun gibi esas metinde olmayan diğer yer

adları da faydalanılan kaynağın tercüme metin olduğu gerçeğini gösterir deliller olarak karşımıza çıkıyor.

Yazımızda, konumuza ilişkin olduğu kadarıyla Câmîü'd-Düvel'in orijinali, Nedim tercümesi metni, İsmail Erünsal metni, Uzunçarşılı metni, ve Zerrin Günel Öden metinleri ayrı ayrı gösterilerek yanlışın sebebi belirtilmeğe çalışılacak.

Kaynak olarak kullanımında esas olması gereken orijinal eserle, orijinal eser gibi takdim edilen tercüme ve diğer tercüme kısımları kısaca tanımağa çalışalım. Müneccimbaşı Tarihi diye de bilinen eserin, müellifin kendi el yazısı ile olan iki cilt halindeki nüshasında adı "*Câmîü'd-Düvel*" diye yazılıdır. Bu nüsha, Nuruosmaniye Kütüphanesi'nde 3171-3172 numaralarda kayıtlıdır. Eser, "*Sahâifü'l-Ahbâr fî Vakâyi'il-A'sâr*" adı ile de tanınmıştır.

İlk tercüme şâir Nedîm başkanlığındaki heyetçe, -bir rivâyete göre doğrudan Nedîm tarafından- yapılan tercüme olup, çoğu yerde eserin orijinali gibi takdimine sebep olan nüshadır.

Eserin aslından ziyâde tanınan ve kullanılan bu ilk tercümeden sonraki diğer bir tercüme, Anadolu Selçukluları ve Karahanlılar kısmını içine alan, H. F. Turgal'ın "*Müneccimbaşı Şeyh Ahmed Dede Efendi'nin Sahâifü'l-Ahbâr fî Vekâyi'il-A'sâr Adlı Eserinden Anadolu Selçukluları ve Karahanlılar*" adı ile yapılan tercümedir.

Topkapı Sarayı Kütüphanesi III. Ahmed kitapları arasında 2954/1-2 numarada kayıtlı nüsha, Nuruosmaniye Nüshası'ndan istinsah edilmiştir. Ayrıca Hamidiye kütüphanesi 915 numarada kayıtlı nüsha ise, eserin Arapça asıllı nüshası olmayıp Türkçe tercümesidir.

Bizce bu konudaki en toplayıcı çalışma olan Ağırakça neşrinden önce son zamanlardaki dikkate değer bir tercüme de İsmail Erünsal tarafından yapılan tercüme olup Tercüman 1001 Temel Eser serisinden "*Müneccimbaşı Ahmed Dede, Müneccimbaşı Tarihi*" adı ile 1975 yılında İstanbul'da iki cilt olarak yayınlanmıştır.

Müneccimbaşı'nın eseri üzerinde Brockelmann, Franz Babinger, Z. Velidi Togan, Tayyip Gökbilgin ve Nihal Atsız çalışmış olup, eserin pek çok defa da Türkçeye tercümesi yapılmıştır.* Eserin en son Türkçe'ye tercümesi ise Ahmet Ağırakça tarafından yapılmış olup, bu tercüme eski çalışmalarla ilgili bilgiler taşımaktadır. Ağırakça ayrıca çalışmasının 20. sahifesinde, "Bu eserin Arapça aslı "*Câmîü'd-Düvel*", Osmanlıca tercümesi de "*Sahâifü'l-Ahbâr fî Vekâyi'il-A'sâr*" olarak şöhret bulmuştur" açıklamasını getiriyor.

Ahmet Ağırakça'nın bu ilk tercüme ile ilgili olarak söylediği "*Tercüme heyeti, eserin umumi tarih kısmında bir hayli kısaltmalar yaparak tasarruflarda bulunmuş ve eseri muhtasar bir şekilde tercüme etmişlerdir. Yalnız mühim gördükleri kısımlarda metnin tamamına yakını tercüme etmişlerdir*" ifâdesi eserin tercümesinin sıhhati –yahut sıhhsizliği- bakımından önem taşısa da bizim için tercümedeki eksiklikler değil, eklemeler önemlidir. Sındırgı ile ilgili çalışma yaparken önce Sındırgı adında dikkatimizi çeken bu eklemeler tabî ki yalnızca Sındırgı'dan ibaret de değildir. Eserin orijinalinde "*Karesi'nin*

¹ Müneccimbaşı Ahmed b. Lütfullah, Câmîü'd-Düvel, Yayına hazırlayan Ahmet Ağırakça, İnsan Yayınları, İstanbul, Mart 1995, s. 18-19

Fethi” bahsinde Karesi’ye bağlı yerler arasında “*Aydıncık, Manyas, Balıkesir, Bergama, Edremit, Pınar Hisar, Kızılca-Tuzla ve Ayazmend*” sayılıp Sındırgı bunlar arasında gösterilmemişken, tercümede *Sındırgı, İvrindi, Bigadiç, Mendehorya, Gördes, Demirci, Baş Gelembé, Kemer-Edremid*, bunlara ilâveten zikrediliyor.²

Eserin orijinalindeki yani gerçek Câmi’ü’-d-Düvel’de konuya ilişkin metnin aslı şöyle:

فتح ايبالة قرهسى

وفى سنة 737 سخر ايبالة قرهسى بالكلية واقطعها نولده سليمان باشا كم مر سبب التسخير و كيفية اخذها من يد ولد عجلان بيك فى كلمة ملوك طوائف الروم من تلك الايبالة ايدنجق و منياس و بالي كسير و برغمه و ادرميد و بيكار حصار و قزلجه طوزله و فى اثناء التوجه الى قرهه سى فتح قلعتى قويلنوس و ايلوس من ايدى الكفار و كذا ولاية كرماستى و كانت حاكمتها امرأة من بنات القيصرة اسمها كرماستورية

Görüleceği gibi bu metinde Balıkesir’e bağlı yerler arasında Sındırgı ve diğer pek çok yer zikredilmiyor. Eserin orijinalinde Sındırgı Karesi’ye bağlı yerler arasında görülmezken “Müneccimbaşı’nın eserinin yazılmasından hemen 30 (otuz) yıl sonra yapılan Nedîm başkanlığındaki komisyonun tercümesinde” bu defa Sındırgı, Karesi eyâleti içinde zikredilir. Söz konusu tercümedeki ifade aynen şöyle: “*Karesi İli hükkâmı zikrindedir ki evvelleri (Karesi Beg) Balıkesir’de hükûmet ederdi. Eyâleti bunlardır: Aydıncık, Manyas, Bergama, Edremid, Kemer Edremid, Bınar Hisar, İvrindi, Ayazmend, Bigadiç, Mendehorya, Sındırgı, Gördes, Demirci, Kızılca Tuzla, Baş Gelembé*”[†]

Orijinal metinle tercümenin farkı ortadadır. Uzunçarşılı burada, kaynak olarak ismen, *Câmiü’-d-Düvel*’i gösteriyor. Halbuki yararlandığı eser orijinal Câmi’ü’-d-Düvel değil, tercüme metin, yani “*Sahâifü’l-Ahbâr fî Vekâyi’il-A’sâr*”dır. Orijinal metne gidilmiş olsaydı elbette asıl metinde bulunmayıp metne sonradan eklenen isimler fark edilmek gerekirdi. Ayrıca, eserin Arapça aslındaki adından dolayı Câmiü’-d-Düvel denilmiş, fakat tercüme kastedilmiştir denilmesi de zordur; çünkü tercümenin “*Sahâifü’l-Ahbâr fî Vekâyi’il-A’sâr*” olarak şöhret bulduğuna Ağırakça’nın işaretini yukarda göstermiştik. Kısacası Uzunçarşılı kullandığı tercüme metni, eserin orijinalini kullanmış gibi takdîm edince, bu yanlış tevâlî etmiş ve daha sonra da pek çok defa tekrarlanmıştır.

Eserin aslından ziyâde tanınan ve kullanılan bu ilk tercümeden sonraki diğer bir tercüme, Anadolu Selçukluları ve Karahanlılar kısmını içine alan, H. F. Turgal’ın “*Müneccimbaşı Şeyh Ahmed Dede Efendi’nin Sahâifü’l-Ahbâr fî Vekâyi’il-A’sâr Adlı Eserinden Anadolu Selçukluları ve Karahanlılar*” adı ile yapılan tercümedir.

Ağırakça neşrinden önce son zamanlardaki dikkate değer bir tercüme de İsmail Erünsal tarafından yapılan tercüme olup Tercüman 1001 Temel Eser serisinden “*Müneccimbaşı Ahmed Dede, Müneccimbaşı Tarihi*” adı ile 1975 yılında İstanbul’da iki cilt olarak yayınlanmıştır. Konumuzu ilgilendirir “*Karesi Eyâletinin Zaptı*” bölümü bu tercümede şöyle veriliyor. “*737/1336-1337 yılında, Orhan Gazi, Karesi eyâletini Karesi beyi Aclan Bey’in oğlunun elinden alıp Süleymân Paşa’ya ikta olarak verdi. Aydıncık, Manyas, Balıkesir, Bergama, Edremid, Pınar Hisar, Kızılca Tuzla ve Ayazmend bu eyâlettendir.*” Görüleceği

[†] Sahâifü’l-Ahbâr, (1142) tercümesi, 1285’te Matbaa-i Âmire’de tab’ ve temsil olunmuştur.

gibi bu tercüme metnin aslına Nedîm başkanlığında yapılan tercümeden daha sâdiktir. Nedîm başkanlığındaki tercümede metne sonradan eklenen “*Sındırgı, İvrindi, Bigadiç, Mendehorya, Gördes, Demirci, Baş Gelembel, Kemer-Edremid*, esas metinde olduğu gibi bu tercümede de yoktur.

Câmiü’-d-Düvel tercümesi veya doğrudan Câmi’ü’-d-Düvel çalışması olmamakla birlikte, Câmiü’-d-Düvel’e göndermede bulunulması sebebiyle konumuza ilişkin, bizim görebildiğimiz son çalışma da Zerrin Günel Öden’in, Türk Tarih Kurumu yayınları arasında çıkan 1999 târîhli *Karasi Beyliği* adlı eserdir. Zerrin Günel Öden, sözkonusu eserinde, “*Karasi Beyliği’nin Osmanlılar Karşısında Durumu*” başlıklı bölümde konumuzu ilgilendirir şu açıklamayı yapıyor: “*Hoca Sadeddin ve ondan naklen Münecimbaşı’nın “Karasi Beyliği Osmanlı Beyliği’ne kuruluşundan beri sadakat yemini ile bağlıydı. Bu dostluk ve samimiyetin bir ifâdesi olarak Dursun Bey, Orhan Bey’in yanına gönderilmişti. Orhan Bey ona kendi oğlu gibi davranmış, iyi muamelede bulunmuştu. Bu iyi ilişkiler h.737/m.1336-1337’de Aclan Bey’in vefatına kadar devam etti şeklindeki kayıtları Karasi Beyliği’nin Osmanlı Beyliği’ne tâbiyetinin bir işâreti sayılmaktadır. Öte taraftan İ. H. Uzunçarşılı, konu ile ilgili ilk çalışmasında, Dursun Bey’in Osmanlı tarihlerinin yazdığı gibi Aclan Bey’in Osmanlı Beyliği’ne tâbiyetinin bir işâreti ve orada terbiye edilmek üzere gönderilmiş olduğu rivâyetine katılmayarak, o sırada Karasi Beyliği’nin kara ve denizde Osmanlılara üstün olduğunu, Dursun Bey’in Orhan Bey yanında bulunuşunu başka bir sebebe bağlamak gerektiğini belirtmektedir.*” ‡

Burada bizi daha ziyâde ilgilendiren dipnotları olup, 7 Nu.lu dipnotunda *Münecimbaşı Cami’ü’-d-Düvel, II. V. 132.b*” ve 9 Nu.lu dipnotunda *Uzunçarşılı, Karasi Vilâyeti, s.79-80; Aynı müellif, Osmanlı Tarihi, I, s. 78-79* açıklaması görülüyor. 9 numaralı dipnotunun işâret ettiği *Karasi Vilâyeti* ve *Osmanlı Tarihi* kaynaklarında Uzunçarşılı yukarıda söylediğimiz orijinal metin değil, muharref tercüme metnini işâret etmiştir. Bizim çalışmamız da zaten bu tercümenin Câmi’ü’-d-Düvel’in aslı gibi gösterilmesi yanlıştır. Nitekim Zerrin Günel Öden’in kaynak gösterdiği Uzunçarşılı, sözkonusu eserinde Karesi’ye bağlı kasabaları sayarken “*Cami-üd-Düvel’de Karesi Beyliğine aid olarak Balıkesir, Aydıncık, Bergama, Edremid, Kemer Edremid (Burhaniye), Pınarhisar, İvrindi, Ayazmend (Altınova), Bigadiç, Mendehorya, Sındırgı, Gördes, Demirci, Kızılca Tuzla (Ayvacık), Başkelenbe, Firt (Susurluk) kasabalarını saymaktadır*” ifâdesini kullanıyor.§ Oysa bu ilâveli metnin eserin aslına değil, tercümesine ait olup olduğunu yukarıda orijinal metin ve tercüme metnini verirken görmüştük.

Zerrin Günel Öden’in kaynak olarak gösterdiği İsmail Hakkı Uzunçarşılı’nın, *Karasi Vilâyeti Tarihçesi*’nde gene Câmi’ü’-d-Düvel diye tercümenin gösterildiğine şahit oluyoruz. Bu eserin “*Karesi Hükûmeti Zamanında Kazâlar*” başlığıyla verilen bölümünde Karesi’ye bağlı yerler “*Karasi Oğulları zamanında idâreleri altında bulunan meşhûr kasabalar şunlardı denilerek şöyle sıralanıyor:*

‡ ÖDEN Zerrin Günel, *Karasi Beyliği*, Türk Tarih Kurumu, 1999, Ankara, s.50

§ UZUNÇARŞILI İsmail Hakkı, *Osmanlı Tarihi I. Cilt*, 7. baskı, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yayınları, XIII. Dizi-Sa 16 a5, s. 78.

(Balıkesri) (Aydıncık) (Manyas) (Bergama) (Edremit) (Kemer Edremit=Burhaniye) (Pınarhisar) (İvrindi) (Ayazmend) (Bigadic) (Mendehorya) (Sındırgı) (Gördes) (Demirci) (Baş Gelenbe) (Firt=Susıgırlık) (Kızılca//Tuzla) kasabalarını hâvi olduğu Câmî'ü'd-Düvelde zikredilmiş olup Âşıkpaşazâde târihinde bir de Bigadiç **zan elden** Bayramiç kasabası da vardı.

Görüleceği gibi gene Câmî'ü'd-Düvel diye verilen kaynak eserin aslı değil, onun tercümesi yani *Sahâifü'l-Ahbâr fi Vekâyi'il-A'sâr*'dır. Bu da Uzunçarşılı ile başlayan tercümenin aslı gibi takdim edildiği yanlışının sürdüğünü gösterir bizim iddiamıza delildir.

Sonuç olarak ilk kaynaklara doğrudan müracaat edilmemesi -bunu yapan İsmail Hakkı Uzunçarşılı gibi bir araştırmacı dahi olsa- bazen karışıklılara sebep olacağından ilk kaynağa müracaatın zaruret haline geldiğini ifade edelim.

KAYNAKLAR

AĞIRAKÇA, Ahmet. (1995). *Müneccimbaşı Ahmed b. Lütfullah, Camiiü'd-Düvel*, İnsan Yayınları, İstanbul.

ÖDEN, Zerrin Günel. (1999). *Karasi Beyliği*, Türk Tarih Kurumu, Ankara.

UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı. () *Osmanlı Tarihi I. Cilt*, 7. baskı, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.